

לקביעת המושג מלחמת רשות ומלחמת מצוה

(שעור בישיבה, ט"ז תמוז תש"ד)

הרב ש. ישראל / רב כפר הרא"ה ור"מ בישיבת "מרכז הרב"

א. במתני' ריש סנהדרין: ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא עפ"י בי"ד של ע"א, ובגמרא (ט"ז) יליף לה מקראי. לכאורה האי אין מוציאין וכו' לעיכובא הוא, ובדומה לשאר דינים שנמנו במתני' שצריכים בי"ד של ע"א, ואם הוציא המלך שלא עפ"י בי"ד של ע"א שלא כדין עשה, ויש רשות ביד ישראל להמרות פיו, ואין בזה דין מורד במלכות (עי' ר"מ הלכות מלכים ח' ט'), וכל כיו"ב. ובדומה למ"ש בשבועות (י"ד): במתני': וכל שלא נעשית בכל אלו, הנכנס לשם אי"ח עליה. ועיי"ש בגמרא השו"ט. ולפ"ז תמוה מאד מה שפירש רש"י בברכות (ג'): במ"ש בברייתא בענין מלחמות בי"ד, והיא הברייתא שעליה מסתמכת גמרא דידן (ט"ז. הנ"ל) לביאור המשנה שלנו שנאמר בה "ונמלכין בסנהדרין", ופירש"י בזה: נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם. מזה נראה לכאורה שאין הסכמתם נצרכת לעיכובא והיא רק בחינת הידור בעלמא טע"ז יתפללו עליהם שיצליחו. ומזה נראה שאם לא נמלכו ג"כ אין על זה דין מלחמה שלא ברשות ונגד הדין. והוא תמוה, מנין לו לרש"י לפרש טעם זה, שממילא נפ"מ מזה לדינא וכנ"ל. עי' בס' יד המלך (פ"ה ממלכים) שעמד בזה.

ב. בס' עינים למשפט וכן בס' משפט הצבא בישראל הו"ד בס' הלכות מדינה (ח"ב פ"ג) רצו לחלק בין דין דמתני' ד"אין מוציאין" היינו שהמלך רוצה להוציא בע"כ, בזה צריך הסכמת סנהדרין לעיכובא. משא"כ בהא דדוד שנראה מתוך הענין ("עמך ישראל צריכים פרנסה") שהעם עצמו הסכים לצאת שלא כפי', ובזה אי"צ להסכמת סנהדרין לעיכובא. אך יפה תמה שם בס' הנ"ל ודחה דבריהם שא"כ איך הביאה הגמרא ברייתא זו בסנהדרין לבסס דין המשנה. בס' הנ"ל ירד להציל ולא הציל, שבעצם לתפלה שיצליחו אי"צ סנהדרין של ע"א בדוקא, אלא משום שבעלמא צריך סנהדרין לעיכובא, ע"כ גם הפעם נמלכו בהם כדי שיתפללו. והדוחק מבואר ואי"ל.

וראיתי עוד בס' מרגליות הים (סנהדרין ב', וט"ו) להגר"ר מרגליות שליט"א, שהמדובר במלחמות דוד להתגוננות והיא מלחמת חובה (עי"ש שמפרש "פשוט ידיכם בגדוד" היינו הגדוד העמלקי) ע"כ לא נצרך לרשות ב"ד, "ובאו לפני ב"ד הגדול רק כדי שיתפללו עליהם כמו שהדגיש רש"י ברכות". ואף בדבריו אין כדי לתרץ, שא"כ שהיא מלחמת מצוה וחובה ואינה לעיכובא, מאי מייתי מינה לענין משנתנו שהיא במלחמת רשות דוקא, והרשות הנצרכת היא לעיכובא.

ג. לכאורה היה נראה לתרץ כדלהלן: הגה כבר עמדו האחרונים, והאריך ביחוד בזה בשו"ת מקום שמואל (סי' ח') איך מותרת מלחמת רשות ואיך מותר לסכן נפשות מישראל בגלל "עמך ישראל צריכים פרנסה". כן נזכיר בזה קושית המנ"ח (תכ"ה) במש"כ החינוך שמי שבא לידו מז' עממים ויכול להורגו מבלי שיסתכן בדבר ולא הרגו ביטל מ"ע ועבר על לאו. והקשה המנ"ח: וצ"ע נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציוותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חויבן דהתורה גורה ללחום עמהם אף שהוא סכנה, א"כ דחוי' סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן וצ"ע, עכ"ל.

ובכדי לתרץ כל הנ"ל נאמר, שאם אמנם במנהג העולם כמנהגו אין סומכים על הנס, אבל במלחמות ישראל קבעה תורה מעיקרא שלא יהיו כדרכו של עולם אלא דוקא בדרך הנס. והענין של חוורים מעורכי המלחמה מוכיח זאת, וכי באינו אומה ולשון מצינו זאת שבעידן מלחמה שמגייסים את כל פסח ועור, ואילו כאן משלחים מן המערכה בחורים וטובים, אלא לפי שמלחמות ישראל מלחמת ה' היא, ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט. וכבר כתב הרמב"ם (פ"ז ממלכים ה"ט"ו): וכל הגלחם בכל לבו בלא פחד ותהי' כונתו לקדש את השם בלבד, מו ב ט ח ל ו ש ל א י מ צ א נ ז ק ו ל א ת ג י ע ה ו ר ע ה ו כ ו'. וכן מצינו באמת במלחמת מדין שבאו הפקודים אשר לאלפי הצבא ואמרו אל משה: עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בדינו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א), וביהושע מצינו כשהרגו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש, ובברייתא (סנהדרין מ"ד): שלשים וששה ממש ד"ר יהודא, א"ל ר' נחמי' וכו'. זה יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובה של סנהדרין, שיהושע קרע שמלותיו ונפל על פניו ארצה הוא וקני ישראל, וצעק לפני ה' בתפלה, ואכן היתה התשובה כי "חטא ישראל" במעשה עכן, ואילו היה מיועד הכל להתנהג לפי הסדר הטבעי, מה הרעש הזה, ומה הבהלה? הן כזאת וכזאת תאכל החרב, ומשום מה התעוררו כל כך כשנפלו כשלשים וששה

איש? בפרט לדרשתו של ר' נחמי' שלא הי' אלא איש אחד, אעפ"י שהי'
 מהחשובים, הן חץ האויב אינו מבחין בין גדול לקטן. אלא ע"כ אתה אומר,
 שמלחמות ישראל כולן מבוססות על הנס. והיינו מצד מעמדם הרוחני האיתן של
 ישראל. ויורדת טענתו של ה"מקום שמואל" איך מותר לסכן נפשות לאלפים
 מישראל, כי אה"נ, אילו הי' בזה נדבד של סכנה, כי אז לא היו מסכנים גם אחד
 מישראל, ואז הי' באמת אסור לצאת למלחמת רשות. ולא הותרה המלחמה אלא
 כשבזמן השיקול בדבר ע"י גדולי ישראל החלט שאכן זכאים הם להתנהגות
 נסית, ואז אין באמת סכנה כי "כל הנלחם בכל לבו וכו' מובטח לו שלא ימצא
 נזק", וכמש"כ הרמב"ם וכו"ל. משום כך מותרת המלחמה, בי אין כאן סכנה כלל.
 ומסולקת ממילא גם קושית המנ"ח הנ"ל, כי באמת גם במלחמה לא נסתלק
 הדין שאסור לאדם לסכן עצמו, אלא שבמלחמה שהוכרזה כדין ע"י מלך ישראל
 אין סכנה, וע"כ שפיר כתב החינוך שלענין אם נודמן לאדם מישראל אחד מו'
 עממים צריך לבדוק אם אין סכנה בדבר ורק אז מצווה להרגו, שאל"כ אסור לו
 לסכן עצמו, וכמו בכל מצוות התורה.

ולפ"ז יש לומר שכיון שכל ההתנהגות והיציאה למלחמה מבוססת על הנס,
 אין כבר תמיהה מה שכתב רש"י שבקשת הרשות מסנהדרין היא "בכדי שיתפללו
 עליהם", כי בהתנהגות נסית התפלה הנה גורם מכריע, ובדומה לזה שמצינו
 במלחמת עמלק שאמר משה ליהושע: "בחר לנו אנשים וכו' מחר אנכי נצב על
 ראש הגבעה וכו' ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, ומשה אהרן
 וחור עלו ראש הגבעה". והיינו לתפלה, כמש"כ רש"י. ובזה נאמר: "והי' כאשר
 ירים משה ידו וגבר ישראל", ובין כפשוטו ובין כמדרשו — שע"ז שיעבדו כל
 ישראל לבם כלפי מעלה, הרי שהתפלה של גדולי ישראל מסייעת ומשפיעה ממש
 במלחמה. ומכיון שלמדים מן הכתובים בדוד הא דמלכים בסנהדרין, שהוא לפי'
 רש"י בגלל תפלתם של גדולי ישראל שבלשכת הגזית, י"ל שכך קבע הקב"ה
 את סדר המלחמה והישועה, שצריכה לבא דוקא ע"י שיתוף של אנשי המלחמה
 במלחמה, וגדולי ישראל בתפלה. והתפלה הנה חלק מהמערך, ובה
 תלוי הצלחת המלחמה, ובה תלוי גם הרשות למלחמה. כיון שכנ"ל
 אין לצאת למלחמה אלא כשבטוח שלא ימצאו נזק, וזה רק ע"י התפלה של בי"ד
 של ע"א. נמצא כשמוציא שלא ע"י סנהדרין ה"ז באמת מלחמה שלא ברשות,
 כי רשות בי"ד ותפלתם היא לעיכובא, בקביעת המלחמה של מלחמת רשות.
 ולפ"ז לא סטה רש"י מפשוטה של משנה, שרשות בי"ד נצרכת לעיכובא, ולא בא

אלא להסביר באיזו מובן נצרכת ומה פועלת רשות זו. ומ"מ היא לעיכובא גם לפי פירושו.

ואין לשאול על כל זה מפסוק מפורש בדין עורכי המלחמה "פן ימות במלחמה", הרי שמביאים בחשבון אפשרות כזו? — שכן כבר פירש"י שם: "שאם לא ישמע לדברי הנה, כדאי הוא שימות". והסבר דבריו, כי דין זה של חוזרים מעורכי המלחמה אינו רק שניתנה להם רשות לחזור, אלא היא חובה לחזור, וכמו שדייק מדבריו נכון במנ"ח (תקכ"ו). והענין הוא אולי עפ"י המבואר בהיגוך שם: "כי כל אלו בנ"א חלושים מאד מבוא במלחמה כי מחשבתם נתפסת הרבה על הדברים הנזכרים בכתוב, ואלו יניאו לב חבריהם וכו'". יוצא שמש"כ כאן "פן ימות" הוא במקרה שלא ישמע ולא יחזור, ולפי ההיגוך נראה פירושו הכתוב "פן — תהא מחשבתו — שימות". בכל אופן אין מכאן סתירה לדברינו. א"כ הי אפשר לפרש רש"י באופן זה.

ד. אולם כל זה אינו אלא לכאורה. שכן עומדת נגדנו גמרא ערוכה (כתובות ט: וש"ג) כל היוצא למלחמת בי"ד, גט כריתות כותב לאשתו, וברש"י שם: שאם ימות במלחמה יהא גט. ואפילו לתוס' שם שמא יפול בשבי, הרי שבי קשה מכולם (ב"ב ה:). א"כ שמענו שהכלל שאין סומכים על הנס אמור גם במלחמות ישראל, ואעפ"י שכשזכו היו נוצחים בנס, אין מביאים זה בחשבון בדיונים ההלכתיים. מעתה חזרת לאיתנה הערת ה"מקום שמואל", איך הותר הסיכון במלחמה מצד "עמך ישראל צריכים פרנסה".

ב"מקום שמואל" עצמו ר"ל שגם מלחמות רשות אינן לגמרי "רשות", אלא כלפי מלחמות אחרות שהן מלחמות חובה, הללו תקראנה "רשות". עוד כתב שם שי"ל שנקראות "רשות" על שם שצריכים "רשות בי"ד" וכמתני' ריש סנהדרין. וזה שלא כמו שנוקט בפשיטות בסוטה (מ"ד:) שבמלחמות רשות אין דין עוסק במצוה פטור מן המצוה אליבא דכו"ע. ולכאורה, אם מצוה היא למה לא יפטר מן המצוה. אלא שלפי ה"מקום שמואל" סוגיא זו ממילא נדחית מהלכה. וכ"ז קשה ודחוק.

ואין לנו בזה אלא דרכו של מרן הרב זצ"ל ב"משפט כהן" (עמוד שכו) שכתב שמה שהותרה הוצאה למלחמת רשות היא מדיני המלוכה, וכיון שהוא לתועלת ישראל הוא מבחינת מיגדר מילתא שאפשר לעקור דבר מה"ת לצורך שעה, עיי"ש שהאריך בזה.

ולפ"ז תתורץ קושית המנ"ח דלעיל באופן אחר. שמה שיוצאים למלחמה להשמדת

ז' עממים ואין חוששים להסתכנות, הוא לא מצד שבמצוה זו אין דין "וחי בהם". אלא שאז הותר מדין מלחמה, שהרי גם במלחמת רשות הותר הסיכון. ושונה רק מלחמת מצוה ממלחמת רשות בדיני הוצאה למלחמה, שבמלחמת מצוה הרשות בידי המלך להוציא בעצמו, משא"כ במלחמת רשות צריך שיהא עפ"י בי"ד של ע"א. אולם עצם דין המלחמה והיתר הסיכון בשניהם שוה, שהוא מדין מלחמה שהיא מדיני משפט המלוכה. ולא גרע מלחמת מצוה ממלחמת רשות בזה. אולם כשבא ליד אדם ישראל באופן פרטי אחד מז' עממים, לפי מש"כ החינוך הנ"ל וכ"ה ברמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ד) שזוהי מצוה שמוטלת גם באופן אישי על כאו"א מישראל, בזה קיים הכלל הרגיל אצל מצוות, שאסור הסיכון מצד "וחי בהם".

[ונראה עוד להטעים הדבר, כי במלחמה תוכן הדברים שכלל ישראל נהפך ליחידה אחת, ולא בתור פרטים אנו מסתכלים עליהם, כי טובת הכלל היא לנגד העינים באותה שעה, ולא ישגיחו על הפרט. ואף דין זה "וחי בהם" במקרה זה נבחון מצד תועלת הכלל, היינו שכלל ישראל יצליח במלחמה ותרומם ידו על אויביו, כלומר "וחי בהם" הכללי. משא"כ שלא במלחמה, יש כאן צו אישי על כאו"א והוא צריך לשקול את זה מבחינת "וחי בהם" הפרטי שלו].

עכ"פ יוצא לפי זה שגם ענין תפלת הסנהדרין שהיא ג"כ לא מבחינת אמצעי טבעי אלא בגדרי ההנהגה הנסית, והרי כנ"ל דרך המלחמה נקבעת מעיקרה עפ"י המהלך הטבעי, א"כ לא יתכן לומר שחסרון קבלת רשות מסנהדרין שממילא אין מובטחת תפלתם, שזה ישמש גורם לעיכובא בהוצאה למלחמה, וחוזרת התמיתה מנין לו לרש"י לפרש כן הלכה זו שאינה אלא בחינת הידור ומצוה דלכתחילה, ולא לעיכובא גם בדיעבד, וכפשטות לשון המשנה.

ה. ונקדים עוד דברי רש"י במשנתנו בהגדרת מלחמת רשות: כל מלחמה קרי רשות, לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את א"י. הנה קבע בפסקנות שכל מלחמה חוץ ממלחמת יהושע היא מלחמת רשות. והרי מלחמת עמלק ומלחמת מדין בתורה, וכן מלחמה לעזרת ישראל מיד צר, לכאורה גם הן מלחמות מצוה הן. ובפיה"מ לר"מ כתב באמת: ומלחמת הרשות היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהן, ומלחמת מצוה היא מלחמת עמלק ומלחמת ז' עממין בלבד. ובהלכותיו (פ"ה ממלכים) כתב: ואיזוהי מלחמת מצוה? — זו מלחמת ז' עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם. והרי כך ודאי מסתבר, ולמה כתב רש"י דדוקא מלחמת יהושע דלכבוש א"י היא מלחמת מצוה, ואידך רשות. וראיתי

בס' "מרגליות הים" שכתב: ויתכן דרש"י באמרו מלחמת יהושע — כלל בזה מלחמת עמלק שנקראה על שמו, עי"ש. אבל א"כ למה הי' לו לרש"י להאריך ולהוסיף "שהיתה לכבוש את א"י". ורואים בעליל שרש"י האריך בכונה להוציא מאפשרות פירוש זה, ור"ל שרק מלחמת כיבוש א"י היא שנקראת מלחמת מצוה. והלא דבר הוא.

והנה להלן (ט"ז) בגמרא רצה ר' אבהו להוכיח דין זה דאין מוציאין למלחמת הרשות: דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן וכו' שנאמר ביהושע, ודחו: ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באר"ת, עי"ש. והקשה בחידושי ר' יונה, הרי פסוק זה נאמר במלחמת מצוה, ואיך רצה ר' אבהו לבאר בזה המשנה המדברת רק על מלחמת רשות, עיי"ש שתרץ בדוחק.

ונראה שזהו ששימש לרש"י הוכחה שמשנתנו דנה גם באיזה-שהוא סוג של מלחמת מצוה. ואעפ"י שהכתוב ביהושע נאמר, וה"ו ודאי אינו כלול במשנה, יתבאר להלן בע"ה, שגם במלחמת יהושע עצמו היו שני סוגי מלחמה ולחימה. ו. ונביא בזה סוגית הגמרא סוטה (מ"ד), מתניתין: בד"א במלחמות הרשות אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין וכו', אר"י בד"א במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאים וכו'. ובגמרא שם: א"ר יוחנן, רשות דרבנן זוהי חובה דר' יהודא, ופירש"י: ובאותה מלחמה שאמרו חכמים שהיא רשות ואין חתן יוצא לה אמר נמי ר' יהודא דאין חתן יוצא לה, אלא שר' יהודא קורא אותה מצוה, ונפ"מ לפוטרו משאר מצוות בעודו עוסק בה וכו'. אמר רבא מלחמות יהושע לכבוש ד"ה חובה וכו' נפ"מ לעוסק במצוה שפטור מן המצוה. ופירש"י: מילתא דר' יוחנן מפרש ואזיל וכו', עיי"ש. והנה יש להעיר בגמרא זו כמה הערות: א. מה שהערנו ברש"י, ראש סנהדרין הנ"ל, שלא הכניס רבא בכלל מלחמות חובה אלא "מלחמת יהושע לכבוש", ולא הזכיר מלחמת עמלק, ולא עוד אלא שבהדגשת הגמרא "לכבוש" אנו שומעים שהכונה כאילו להוציא בפירוש מכלל זה מלחמה אחרת דיהושע, היא מלחמת עמלק. ב. במחלוקת ר' יהודא וחכמים במלחמה "למעוטי עכו"ם דלא ליתי עליהו", לא נתבאר שום חילוק בין מלחמת הגנה למלחמת התקפה, בדומה לזה שחילק הירושלמי בפרקין, נראה שגמרא דידן לא מחלקת בזה, וגם מלחמת הגנה תלוי' במחלוקת זו של ר"י ורבנן. ואילולי כן הרי הי' אפשר להכניס מלחמת הגנה בכלל מלחמת חובה, ולומר בעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם כו"ע לא פליגי שהיא מלחמת חובה, אלא ודאי פשטות הגמרא כנ"ל. ועיין בשירי קרבן על הירושלמי שם שהביא מס' כנה"ג שנוקט

ספר דברי תורה
 מס' דברי תורה
 מס' דברי תורה
 מס' דברי תורה

כן בגמרא. ותמה עליו, איך יתכן שתהא זו מלחמת רשות, הרי אפילו ביחיד
 הנרדף יש עשה ול"ת להצילו. עכ"פ פשטות הגמרא מוכיחה כהכנה"ג. ומ"מ
 הערתו של השי"ק צ"ע לכאורה. והנראה בזה, שהמ"ע והל"ת המחייבת להציל
 חברו הנרדף אינה אלא כשאינו מסכן עצמו, אבל במקום סכנה אי"ח בזה מצד
 "וחי בהם". אעפ"כ הן הירושלמי רואה בזה ג"כ מלחמת חובה, וכן הסברא
 הפשוטה נותנת, כי היתכן שיבואו שונאי ישראל ויעשו בחלק מישראל כרצונם,
 והחלק הב' ישרא אדיש ויהא רשאי לא להלחם מלחמת ישראל? ובמלחמת מדין
 אנו מוצאים בתורה דבר ה' אל משה (במדבר ל"א): נקום נקמת בני ישראל מאת
 המדינים וכו', שמכאן ודאי בנין ראב לכל המתנכלים לישראל שמצוה להלחם בם.
 בפרט לפי המשך הכתובים שם: "ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין". וברשי
 שם: שהעומד כנגד ישראל כאילו עמד כנגד הקב"ה. א"כ איך יתכן שלא תהא
 מצוה להלחם בהם? וא"כ קשה הבבלי שלא חילק בין אתיין אינהו עלן לבין
 אנן אזלינן עלייהון, כירושלמי. ג. מאחר שלדעת רבנן הוי רשות, ממילא יוצא
 שיש רשות גם לא לצאת למלחמה זו, בעוד שלר"י שהיא מצוה מחויבים
 לצאת, א"כ למה חיפשה הגמרא ממרחק למצוא נפ"מ ביניהו לענין עוסק במצוה
 פטור מן המצוה, הרי נפ"מ פשוטה ישנה, אם מחויבים לצאת למלחמה או לא.
 (ד) קשה לשון הגמרא: "מר קרי מצוה ומר קרי לה רשות", וכי זוהי רק
 שאלה של קריאת שם, הי' לו לומר: למר זוהי מצוה ולמר זוהי רשות.
 (ה) קשה, מאחר שלדעת ר' יהודה היא מצוה, למה באמת גם לדידי' חוזרים
 מעורכי המלחמה, הרי צ"ל שיש דיוק מהכתובים שדין זה של חוזרים לא נאמר
 אלא במלחמת רשות, ומכיון שלדידי' למעוטי עכו"ם זו מלחמת מצוה, למה
 יהו חוזרים?

ז. ולהבנת כל הנ"ל נראה: הגה מוצאים אנו הבדל במצוות התורה, רובן
 המוטלות על כל אחד ואחד מישראל, וחלקן המוטלות על הכלל כולו בתור כלל
 ולא על היחיד, כמש"כ החינוך במצות בנין ביהמ"ק (מצ' צ"ה): וזו מן המצוות
 שאינן מוטלות על יחיד, כי אם על הצבור כולו, וכן כתב עוד בכמה מצוות. ועיין
 גם בסהמ"צ לרמב"ם סוף עשין שהאריך בהגדרת חילוק זה. עפ"ז יש לנו לדון
 גם במצוות הללו, שיוצאים עבורן למלחמה, היינו: מלחמת כיבוש הארץ, מלחמת
 ז' עממים, מלחמת עמלק, מלחמת מדין, וכן מלחמת עזרת ישראל מיד צר, מה
 תכנן של הללו, אם הן מסוג חובת הכלל "ואינן מוטלות על היחיד", כלשון
 החינוך. או שהן מצוות המוטלות על היחיד, אלא שכל היחידים מתאחדים יחד

לשם השגת המטרה של כל אחד ואחד. ונראה שאעפ"י שכל אלו שמנינו הן מלחמות מצוה, מ"מ יש להבחין ביניהן לגבי השאלה הנ"ל: מצות כיבוש הארץ, לדעת הרמב"ן (השמטות לס' המצוות ד') שהיא מוטלת על כל אחד וישנה בכל הדורות, המתבטאת במצות ישיבת ויישוב א"י הנה מצות היחיד. וא"כ מה שמצינו שיש מצות מלחמת כיבוש, כמש"כ שם בא"ד: וזוהי שחכמים קורים אותה מלחמת מצוה. כן אמרו בגמרא (סוטה מ"ד): אמר רבא מלחמת יהושע לכבוש ד"ה חובה, וכו'. ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת ז' עממים וכו' אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות וכו', ע"ש. [כן נ' לדעת הרמב"ם והחינוך מצות החרמת ז' עממים שהבאנו לעיל שסוברים שגם יחיד שנודמן לידו ולא הרגו עובר, הרי שזוהי ג"כ מצוה המוטלת על היחידים. אולם לא מצאתי בנו"כ מציינים מקור בחז"ל לזה]. מאידך נראה ברור לכאורה שמלחמת עזרת ישראל מיד צר, שמקורה כנ"ל ממלחמת מדין (כי צוררים הם לכם) היא רק מצות הכלל, שאילו על הפרט אין חובה להסתכן גם להצלת ישראל וכנ"ל. כן נראה מהרמב"ם בסהמ"צ סוף עשין הנ"ל שמלחמת עמלק היא חובת הכלל, ובאמת בה לא כתב הרמב"ם, שאם בא ליד אחד מי מהם ולא הרגו עובר (בחינוך יש הבדלי גירסאות בזה).

ונראה שזה יסביר לנו הענין שבמלחמת יהושע השתתפו כל ישראל ממש, כמו שכתב רש"י גיטין (ט' ד"ה כיבוש), וודאי לא מסתבר שרק משום שבפועל השתתפו אז כל ישראל הי' על זה דין כיבוש רבים, לפי פירש"י, משא"כ מלחמת בי"ד שלא הוצרכו להשתתף מצד שהצורך המלחמתי לא דרש אלא השתתפות חלקית. וכן ודאי לא הצורך לשיתופם של כל ישראל מבחינת הצורך המלחמתי הוא שהניע את יהושע לשיתוף כולם, שכן "אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" (שמו"א י"ד, ו'), וכיבוש יריחו יוכיח שהי' כולו נסי. מאידך, במלחמת עמלק נאמר "בחר לנו אנשים", שרק חלק מישראל השתתף, וכן במלחמת מדין נחלצו רק אלף למטה (במדבר ל"א, ד'). אלא שהוא כנ"ל, משום שמלחמת כיבוש הארץ היתה חובה אישית, פרטית, על כל אחד ואחד מישראל בתור מצוה לרשת הארץ, ע"כ לא נתקיימה המצוה אלא ע"י השתתפות אישית. משא"כ מלחמות עמלק ומדין הן היו חובת הכלל, ע"כ בבחירת האנשים, הכלל כולו קיים המצוה.

וזה נ"ל גם בטעם שבמלחמת חובה לכיבוש א"י הכל יוצאים, כיון שהיא מצוה המוטלת על כל אחד ואחד בפרטיות, ל"ש לפוטרו מסיבות אלה. ואפילו לפי

גימקו של החינוך שמחשבתם נתונה לנשותיהם וכרמם וכיו"ב, כיון שהיא מצוה אישית עליו, עליו להתגבר על רגשות אלה, ול"ש לחשוש לזה, ואין הפטור אלא במלחמה שאין שם חובה אישית.

ח. ומעתה נבין המחלוקת של ר"י וחכמים לענין עוסק במצוה, היינו שזה ברור לכו"ע שעזרת ישראל מיד צר, ונראה שזה כולל גם מלחמות עמלק ומדין וכל מלחמות הגנה וכו"ל, שיש בזה מצוה, אולם לדעת רבנן אין כאן דין עוסק במצוה פטור מן המצוה, שזה לא נאמר אלא כשיש עליו חובה אישית לעשות מצוה זו, אז שייך לפוטרו ממצוה אחרת. משא"כ כאן, שזוהי חובת הכלל ואילו על הפרט באופן פרטי אין כלל המצוה (וכמש"כ החינוך לענין ביהמ"ק) בזה חכמים סוברים אין דין לפוטרו ממצוה אחרת המוטלת עליו באופן אישי. ור' יהודה סובר שגם בכה"ג יש דין דפטור מן המצוה, מהשתא א"ש הכל, שבדקדוק נקט בגמרא "מלחמת יהושע דלכבוש" שכן מלחמת עמלק היא באמת בכלל המחלוקת דר"י וחכמים. וא"ש דכלל מלחמה למעוטי עכו"ם היא בכלל המחלוקת. [ויתיישב בזה מה שהעיר הגרש"ז בס' "לאור ההלכה" (בפרק "המלחמה") מה שנאמר בס' החשמונאים שהעבירו קול במחנה לחוזרים מעורכי המלחמה, אעפ"י שהיתה מלחמת מצוה מובהקת. ולפי הנ"ל זה מיושב בפשטות. וא"ש דאף לר"י למרות שקראה מצוה, יש בה דין חוזרים מעורכי המלחמה, כי בזה גם ר"י מודה שהקובע הוא אם יש חובה אישית או רק על כלל ישראל, שאז שייך לפטור כל אלה.] וא"ש לשון הגמרא "מר קרי לה רשות", כי באמת גם לרבנן מצוה היא, אלא שלגבי עוסק במצוה ה"ז כמו רשות. וא"ש שלא אמרו בגמרא נפ"מ בין ר"י לרבנן לענין אם יש מצוה לצאת למלחמה, כי בזה לכו"ע מצוה היא, ולא נחלקו בזה כלל, ורק לענין עוסק במצוה וכו', הוא שנחלקו. ולפי הנ"ל יצא לנו, לפי הרמב"ן שהו"ל שדייק שמלחמת יהושע לכבוש, היא מצד דין כיבוש הארץ ולא מצד השמדת ז' עממים, שמצות השמדה אינה באמת מצוה פרטית (ושלא כרמב"ם והחינוך הנ"ל), אלא זוהי מצות הכלל, וממילא היא ג"כ בכלל המחלוקת דר"י ורבנן לענין עוסק במצוה. ולרבנן אף היא כלולה במ"ש במתני': "בד"א במלחמת הרשות וכו', היינו שמצד דין המלחמה של ז' עממים הי' באמת דין לחזור מעורכי המלחמה, אלא מפני שהי' שם גם מלחמת כיבוש.

ט. מעתה יוסברו לנו יפה דברי רש"י דריש סנהדרין שעמדנו עליהם בראש דברינו. וראשית נאמר, שרש"י בפירושו המשנה הלך עפ"י דרכם של חכמים

שנחלקו בסוטה עם ר"י וכנ"ל, שודאי הלכה כמותם. ולדידהו כל מלחמה ממש כולל גם מלחמת עמלק, מדין וכל כיו"ב, ה"ז בכלל מה שנקרא מלחמת רשות. א"כ מכיון שהמשנה בסתמא אמרה שאין מוציאים למלחמת רשות, ודאי כל הגי בכלל, שמוציאים ע"י ב"ד של ע"א.

ויש ליישב בזה גם מה שהבאנו להקשות מחיד' רבנו יונה בגמרא שמביא הפסוק דיהושע, והרי שם ודאי מלחמת מצוה היתה. די"ל דבמלחמות יהושע לכיבוש, היו שני סוגי מלחמה כאחד, האחד מצד כיבוש שהוא כנ"ל לרמב"ן לא תלוי לגמרי מי הם היושבים שם, והשני' מצד מלחמת החרמת ז' עממין. והנה מצד מלחמת כיבוש, הדין שאין צרין על העיר אלא מג' רוחות, וכמו במלחמת מדין שדרשו בספרי שהקיפוה מג' רוחותיה, משא"כ במלחמת ז' עממין שנצטוו להשמידם, וכמש"כ החינוך (מצ' תקכ"ז): מניחים רוח אחת בעיר מצור במלחמת הרשות שיברחו משם כדאיתא בספרי. וילפינן זה מדכתיב ויצבאו על מדין וכו' ובמלחמת ז' עממים מקיפין אותם מכל צד. [ועיי"ש במנ"ח שהקשה, שהרי מלחמת מדין היתה עפ"י ה' א"כ היתה מלחמת מצוה. אבל לפי הנ"ל הרי לרבנן מלחמת מדין מלחמת רשות תקרא. והכונה להבדיל בין מלחמה זו למלחמת ז' עממים ששם נצטוו להשמידם, ממילא אין מקום לתת להם אפשרות בריחה]. וא"כ לפי הנ"ל שלרש"י (כמו לרמב"ן) ז' עממים בגדר מלחמת רשות היא נקראת, יוצא שלענין הקפת העיר מד' רוחות גם במלחמות יהושע יהי' זה עפ"י ב"ד של ע"א, כי מדין כיבוש הרי אין הקפת העיר אלא מג' רוחות, וכנ"ל. א"כ י"ל דזאת היתה כונת הגמרא בהביאה את הכתוב מיהושע "ולפני אלעזר הכהן יעמד וכו'" דהיינו לענין צד המלחמה של היקף מד' רוחות. ויש עוד נפ"מ ואי"ל.

ועפ"י הנ"ל שלרש"י דין המשנה שאין יוצאים למלחמת רשות, כולל גם מלחמות שמצווים ועומדים לצאת בהם למלחמה, אלא שהמצוה היא מגדר חובת הכלל, מעתה הרי מיושב מאד מה שרש"י נתן הטעם "כדי שיתפללו עליהם", שהרי לא יתכן לומר שצריך כאן קבלת רשות לעיכובא, ושסנהדרין יכולים לעכב הסכמתם, דאיך יתכן דבר כזה מכיון שהיא מצוה (והרי מבחינת ניהול המלחמה זכיו"ב מתיעצים באחיתופל וכו') א"כ איך יכולים הם לעכב המצוה המוטלת על הכלל, ול"ש לומר שצריכים הסכמתם לזה. בע"כ אתה אומר שדין זה אינו אלא כדי שיתפללו להצלחת המלחמה.

ובדברינו יתיישב מש"כ הרמב"ן עה"ת (ס"פ עקב) שדוד בצאתו למלחמת כיבוש יחיד דסוריא לא נמלך בסנהדרין. ולכאורה איך יתכן שיעשה שלא כדין

